

ცირა ბარამიძე

ივანე ჯავახიშვილი ქართველთა ეთნოგენეზის შესახებ და ლინგვისტური კავკასიოლოგია

ივანე ჯავახიშვილმა ქართველთა უძველესი ხანის ენისა და კულტურის მთავარი საკითხები განიხილა სამ წიგნში: პირველი საქართველოს, იმიერ-ამიერ-კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიურ პრობლემებს ეხება; მეორე ქართულ-ქართველური და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნების, აგებულებისა და ნათესაობის საკითხის გარკვევას ეხება¹ და მასში პრობლემის ენათმეცნიერული თვალსაზრისით განხილვისა და გადაჭრის ცდაა მოცემული; მესამეში კი ქართველთა და კავკასიელთა უძველესი ხანის კულტურული ვითარებისა და ისტორიის ზოგადი მონახაზი არის წარმოდგენილი ენის, ზნე-ჩვეულებათა ანალიზისა და ნივთიერი კულტურის არქეოლოგიური ძეგლების მიხედვით.

ივანე ჯავახიშვილმა ამ სამი წიგნიდან უპირატესობა მიანიჭა მეორეს და პირველად სწორედ ის დაბეჭდა, რადგანაც ამ ენათა თავდაპირველი ბუნებისა და ნათესაობის პრობლემა ყველაზე რთულსა და თანაც ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა. ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ქართველი ერის ეთნოგენეზის საკითხში მარტო არსებული ეთნოლოგიური და ენათმეცნიერული წყაროების გამოყენებით და მხოლოდ ქართულ-ქართულენოვანი მასალის ანალიზით ქართველთა სადაურობისა და უძველესი კულტურის საკითხების გარკვევა და გადაჭრა შეუძლებელია. ამისთვის კავკასიური ერებისა და ენების ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური მასალების გამოყენება აუცილებელია.

თავდაპირველად ივანე ჯავახიშვილი ერიდებოდა ენათმეცნიერულ კვლევებში ჩაბმას, რადგან იგი მისი სპეციალობა არ იყო, მაგრამ მანამდე არსებული გამოკვლევების საფუძველზე მან განსაზღვრა, თუ რატომ იყო უნაყოფო მანამდე ქართულ-ქართველური და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნები-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა. თბ. 1937.

სა და ნათესაობის გამოსარკვევად ჩატარებული სამუშაო. მისთვის ცხადი შეიქნა, რომ ამ უნაყოფობის ერთ-ერთ მიზეზთაგანს იმ მეთოდოლოგიური პრინციპების გაუთვალისწინებლობაც წარმოადგენდა, რომელთა გამოყენებით ეს უალრესად რთული აგებულების ენები უნდა ყოფილიყო გამოკვლეული.

ენობრივი მასალის შესწავლამ ივანე ჯავახიშვილი დაარწმუნა, რომ მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში ქართულისა და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება ძალზე შეცვლილა. კვლევა-ძიების შემდგომი გაგრძელების შედეგად გამოირკვა, რომ თავდაპირველად ქართველური და ე. წ. კავკასიური ენები ერთი და იმავე ბუნებისა და უმჭიდროესად მონათესავე ენები ყოფილა და რომ მხოლოდ შემდეგში, სხვადასხვა მიზეზის გამო დროთა განმავლობაში დამორებიან ერთმანეთს და სამ-ხუთ დიდ მთავარ ენათა ჯგუფად ქცეულან.

ივანე ჯავახიშვილმა პარალელურად მოგვცა ძველი და საშუალო საუკუნეების ბერძნული, რომაული, ქართული, სომხური, არაბული და სხვა წყაროების მიხედვით ისტორიულ-გეოგრაფიულისა და ეთნოლოგიური პრობლემების კრიტიკული განხილვა, რამაც მას საშუალება მისცა ენათმეცნიერული გზით მოპოვებული დასკვნების სისწორე შემოწმებინა.

ქართველური და შარმატული (სარმატული) ანუ ჩრდილოკავკასიური ენების თავდაპირველი აგებულების მთავარი დამახასიათებელი თვისებების გამორკვევის შემდგომ, მათი ლექსიკური საგანძურის ამავე მეთოდებით წარმოებულმა ცალკეულმა და შედარებითმა შესწავლამაც დაარწმუნა ივანე ჯავახიშვილი, რომ ამ გზით შესაძლებელია მეცნიერებას ამ ტომებისა და ერების უძველესი ხანის ნივთიერი კულტურისა და მსოფლმხედველობის სხვადასხვა მხარე გადაეშალოს თვალწინ და არაერთხელ სრულებით ახალი და საგულისხმო ფაქტებიც შეეძინოს. მკვლევრისთვის ფართო და მიმზიდველი პერსპექტივები ისახებოდა.

ივანე ჯავახიშვილმა დასკვნების სისწორის შესამოწმებლად გადაწყვიტა, ყველა ძირითადი საკითხი საჯარო მოხსენების საშუალებით სამეცნიერო კამათის საგნად ექცია. ამგვარად, 1923 წელს დაწყებული საქმე მხოლოდ 1937 წელს მიიჩნია დასრულებულად და გამოსცა კიდევ კაპიტალური მონოგრაფია.

იბერიულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფები ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნიშნის მიხედვითაა სახელდებული ივ. ჯავახიშვილის მონოგრაფიაში.² ქართულ-

² ივ. ჯავახიშვილი. ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა. თბ. 1937, გვ 624-625.

ქართველურის გარდა ივ. ჯავახიშვილი ხმარობს ტერმინებს: „სინდური ენები“ – აფხაზურ-ადიღური ჯგუფის ენებისათვის; „ლილური ენები“ – ნახური ჯგუფისათვის, „ლეგურ-ალბანური ენები“ – დაღესტნური ენებისათვის (ალბანური აწინდელი ლეზგიური ქვეჯგუფის აღმნიშვნელია, „ლეგური“ კიდევ – ხუნძურ-ანდიურ-დილოურისა, ლაკურისა და დარგუელისა. სინდურ-ლილურ-ლეგურ-ალბანური ერთიანდება ტერმინით შარომატული (ანუ საურომატების, სარმატების) ენები; ხოლო ყველა იბერიულ-კავკასიურ ენას მოიცავს ტერმინი „ქართულ-შარომატული ენები“ და, შესაბამისად, ავტორმა წარმოგვიდგინა ქართულ-შარომატული ენათმეცნიერება.

ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ამგვარი პრობლემების განხილვისას შეცდომებისგან თავის დაღწევა შეუძლებელია, მით უმეტეს კავკასიურ ენათა კვლევა-ძიების სფეროში, „სადაც ბაბილონის ენათა აღრევის მსგავს მოვლენას ზედ უადრესად გამართლებელ გარემოებად ტრანსკრიფციათა, ტერმინოლოგიისა და თეორიების აღრევაც ერთვის“. ამიტომ შესაძლებლად მიიჩნევდა მის მიერ მოცემული ეტიმოლოგიების ახლებურად წარმოჩენასაც, მაგრამ მაინც თვლიდა, რომ მოპოვებული შედეგის მთავარი ნაწილი, ძირითადი დებულებანი, არ უნდა ყოფილიყო მცდარი. იგი ამბობდა, რომ მისი მოლოდინი მომავალში რომც არ გამართლებულიყო, მაინც ამგვარი მეთოდოლოგიური გზით და ენობრივი მასალის ანალიზით იქნებოდა შესაძლებელი კავკასიური ენების ბუნებისა და ნათესაობის საკითხის გადაჭრა, იმელოვნებდა, რომ მომავალში სხვები ამ პირველი ცდის ავტორზე უკეთ და დამაჯერებლად შეძლებდნენ ამ პრობლემების გაშუქებას.

ივანე ჯავახიშვილის თვალსაზრისი ქართველთა ეთნოგენეზის შესახებ ახალი იყო და პასუხსაგები დასკვნების შემცველი, ამიტომაც ცალკეული დაკვირვებაცა და ზოგადი დასკვნებიც მეთოდურად და არგუმენტირებულად იყო წარმოდგენილი. ყველა მთავარი პრობლემის განხილვის დროს ჯერ ცალკეული ენობრივი ერთეულის მასალის ანალიზია ხოლმე მოყვანილი, შემდეგ ენათა ჯგუფების საერთო დახასიათებაა, სულ ბოლოს კი შედარებით შესწავლაზე დამყარებული ზოგადი დასკვნაა ხოლმე დართული. როგორც ვხედავთ, ისტორიული ამოცანების გადასაჭრელად ივანე ჯავახიშვილმა ენათმეცნიერული პრობლემის განხილვა აუცილებლად მიიჩნია. ამგვარი მიმართულებითა და მასალის სრულყოფილი შესწავლით მოხერხდებოდა იმ გზის გაკაფვა, რომელიც მაშინდელ „გარშემოზღუდულობისგან ფართო ასპარეზზე“ გაიყვანდა და ყოველმხრივ საინტერესო, უადრესად მნიშვნელოვანი პრობლე-

მის გადაჭრას შეაძლებინებდა მეცნიერებას. იგი წერდა: ყოველი განათლებული ქართველი ვალდებულია ამ ერებისა და ტომების ისტორია ისევე იცოდეს, როგორც თავის ერისა და ქვეყნის“. ივანე ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ ეთნოგენეზის საკითხი ენობრივი მასალის სიღრმისეული შესწავლით გადაწყდებოდა საბოლოო. ამიტომაც მომავალ მკვლევრებს მოუწოდებდა, მოთმინება, გულმოდგინება გამოეჩინათ, სიძნელეს არ შეეშინებინა ისინი და საკითხი საფუძვლიანად შეესწავლათ.

ივანე ჯავახიშვილმა ქართველურ-კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნების საკითხის გადასაჭრელად უმთავრესი მნიშვნელობა მორფოლოგიური აღნაგობის გამორკვევას მიანიჭა და აღნიშნა, რომ მის გასარკვევად ფონეტიკაა საჭირო. თავის მხრივ, შეუძცდარი ფონეტიკის შექმნაც მორფოლოგიის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელი ყოფილაო. იგი მიიჩნევდა, რომ ამგვარ კვლევას წინ უნდა ჰქონოდა ფონეტიკა დართული. ავტორს მასალებიც კი ჰქონდა მზად ამისთვის, მაგრამ საბოლოოდ დამუშავების წინ გადაწყვიტა, რომ მხოლოდ ცალკეული დებულებისთვის აუცილებლად საჭირო ფონეტიკური მაგალითების მოყვანით დაკმაყოფილებულიყო.

ქართული კავკასიოლოგიური სკოლა, ივანე ჯავახიშვილის მემკვიდრეობის კვალდაკვალ, XX საუკუნეში საფეხურებრივად შეისწავლიდა იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკვანძო საკითხებს. ენათმეცნიერება ისეთივე ზუსტი მეცნიერებაა, როგორც საბუნებისმეტყველო დისციპლინები: ფიზიკა ან ქიმია. მეცნიერების კომპეტენტურობის დონეს მისი მეთოდის იმანენტურობა და სიმკაცრე განსაზღვრავს.

დასავლელი კომპარატივისტები და ქართველი ინდოევროპეისტები სკეფსისითა და ნიჰილიზმით უყურებდნენ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის დამტკიცების საკითხს. ისინი ამ საკითხის გადაჭრას ცდილობდნენ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გვერდის ავლით, ან ამ მეთოდის არაკორექტული და არადეკვატური გამოყენებით. იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებაში ფ. ბოპისეული მიდგომის (ფ. ბოპმა მოგვცა ინდო-ევროპული ენების შედარებითი გრამატიკა და არა ფონეტიკური შესატყვისობები) გამოყენება ზიანის მომტანი აღმოჩნდა. კერძოდ, შედარებით გრამატიკას მიენიჭა გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ენათა ნათესაობის დამტკიცებისათვის მორფოლოგიის მონაცემებს მტკიცებულებითი ძალა არა აქვს. ისინი მეთოდის თვალსაზრისით არარელევანტურია, ჭარბია. შესადარებელ ენებს შორის ერთადერთი გადამწყვეტი კრიტერიუმი კანონზომიერ და რეგულარულ ბგერათშესატყვისობათა დადგენაა.

ისტორიულ-მედარებითი მეთოდის მკაცრი გამოყენებით ამას არც არნ. ჩიქო-ბავა უარყოფდა, მაგრამ მეორე რიგის ამოცანად სახავდა.³

1924 წელს ა. მიეი სვამდა საკითხს მეთოდის გადასინჯვის (კერძოდ, გამკაცრების მიმართულებით) შესახებ. ამავდროულად, XX საუკუნის პირველ მეოთხედში მიღწეული იქნა შედეგები მედარებითი ენათმეცნიერების სფეროში (ლ. ბლუმფილდი და ნ. ტრუბეტკოი). აფხაზურ-ადიღური და ნახურ-დაღესტნური (resp. ჩრდილოკავკასიური) ენების ნათესაობის დადგენა ნ. ტრუბეტკოის სახელს უკავშირდება.⁴ მან დაადგინა კანონზომიერი და რეგულარული ბგერათშესატყვისობანი ნახურ-დაღესტნურ და აფხაზურ-ადიღურ ენათა შორის, მაგრამ ვერ შეძლო ჩრდილო-კავკასიურ ენათა შორის ბგერათშესატყვისობათა პარადიგმების აგება და, შესაბამისად, მათი ნათესაობის საბოლოო დამტკიცება. 1924 წელს ნ. ტრუბეტკოიმ გამოთქვა მოსაზრება, რომ ჩრდილოკავკასიურ ენათა ნათესაობა სამხრეთკავკასიურ (ქართველურ) ენებთან „არ არის არც ცხადი, არც მეცნიერულად დამტკიცებული.“⁵ 1953 წელს ტ. გუდავამ დაადგინა შესატყვისობა „ხუნძურ-ანდიურ-დიღურ ენათა ლატერალსა და ქართველურ ყ/ყვ ფონემებს შორის.“⁶ ამ ნაშრომში პირველად დადგინდა ბგერათშესატყვისობანი დაღესტნურსა და ქართველურ ენებს შორის. ამიტომ ამ სტატიას ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, შემდეგ 1955 წელს აკადემიკოს ქ. ლომთათიძის მიერ დადგენილი იქნა აფხაზურ-ქართველური ბგერათშესატყვისობანი დენტალურ ხშულთა რიგში.⁷ ამ შესატყვისობების საილუსტრაციოდ მან დამატებითი მასალა დაიმოწმა 1995 წელს; 1977 წელს ქ. ლომთათიძემ ქართველურსა და აფხაზურს შორის კანონზომიერი და რეგულარული შესატყვისობები დაადგინა სხვა რიგებისთვისაც.⁸ ჰაინც ფენრიხმა სცადა დაედგინა ბგერათშესატყვისობები დაღესტნურ და ქართველურ ენებს შორის; რენე

³ მ. ქურდიანი. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები. თბ. 2007, გვ. 191-193.

⁴ N. Trubetzkoy. Les consonnes latérales des langues Caucasiques-Septentrionales. “Bulletin de la Societe de linguistique”. t. 23. № 27. Paris. 1922, გვ. 184-204.

⁵ N. Trubetzkoy. Les consonnes latérales des langues Caucasiques-Septentrionales, გვ. 327

⁶ ტ. გუდავა. ხუნძურ-ანდიურ-დიღურ ტ ლატერალის გენეზისისა და ქართველურ ენებში მისი ფონეტიკური შესატყვისის შესახებ. „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“. VI. თბ. 1954, გვ. 55-65.

⁷ ქ. ლომთათიძე. ბგერათა პროცესებისა და ბგერათა შესატყვისობების ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში (ქართველურ-აფხაზურ-ადიღურ ენათა მასალაზე). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის VI (XII) სამეცნიერო სესია. თეზისები. თბ. 1955, გვ. 11-12.

⁸ ქ. ლომთათიძე. კვლავ ქართ. წ. აფხ. შგ. „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული“. XX-XXI. თბ. 1995, გვ. 261-266.

ლაფონმა 1948 წელს დაადგინა, რომ ქართველურ ენათა ინფრაგლოტალურ აფრიკატებს (მჟღერებსა და ყრუებს) ბასკურში შეესატყვისება ყრუ სისინა აფრიკატები და მათგან ნაწარმოები სპირანტები, ხოლო ქართველურ ენათა სუპრაგლოტალურ აფრიკატებს – ყრუ ნახევრადშიშინა აფრიკატები და მათგან ნაწარმოები სპირანტები.

აღნიშნული კვლევები და, რა თქმა უნდა, შემდეგი კვლევებიც ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის პოზიციიდან კორექტირებას და მეთოდის გამკაცრებას საჭიროებდა. შედარებული აღმოჩნდა სინქრონიში თანაარსებული ენების (ქართული, ზუნძური, აფხაზურ-ადიღური, ზანური, სვანური) მონაცემები, თითოეული ენობრივი ჯგუფის (ქართველურის, აფხაზურ-ადიღურის, დაღესტნურის) ფუძე-ენობრივი არქეტიპების წინასწარი რეკონსტრუქციის გარეშე; ასევე შედარებისთვის აღებული იყო ცალთანხმოვნიანი ძირები და, ამასთანავე, მიკვლეული ბგერათშესატყვისობები არასისტემური იყო; ამიტომ აღიქმებოდნენ არარეგულარულ, არაკანონზომიერ მოვლენებად. ყოველივე ეს ამცირებდა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის დადგენის საქმეში ამ შრომების მნიშვნელობას.

თანამედროვე ლინგვისტურმა კავკასიოლოგიამ მოახდინა კვლევის კორექტირება – შედარებითი მორფოლოგიიდან შედარებითი ფონეტიკისაკენ; სრულყო აგრეთვე თეორიული ბაზა; აამაღლა კვლევის შედეგების ვერიფიცირებადობის ხარისხი მეთოდის სიმკაცრის შესაბამისად (რ. აბაშია, მ. ჩუხუა, მ. ქურდიანი), დაიცვა ენათმეცნიერება პროფანაციის მორიგი პროცესისაგან ცალსახად თვლიდნენ, რომ ჩრდილოკავკასიური ენებია მონათესავე მხოლოდ.

ემპირიული კვლევების პროცესში დადგინდა არაერთი ფონეტიკური კანონი თუ წესი და აიხსნა გარკვეული ფონეტიკური მოვლენები (ვ. შენგელია, რ. აბაშია, მ. ქურდიანი), დაზუსტდა ბგერათშესატყვისობების ფორმულები ენობრივ ჯგუფთა შიგნით (ვ. შენგელია, ნ. არდოტელი). შემუშავდა რამდენიმე ზოგადლინგვისტური თეორია და მიდგომა, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა წმინდა კომპარატივისტული პრობლემების გადაწყვეტაში.

ენობრივი ნიშნის მორფემატული თეორიის (მ. ქურდიანი) და ალტერნაციის ფუძემდებლობის თეორიის (ა. არაბული) მიხედვით გადაისინჯა და გაანალიზდა დაღესტნურ, აფხაზურ-ადიღურ, ბასკურ-ქართველურ ენათა ძირების სტრუქტურა და ფუძემდებლობის მოდელები. იბერიულ-კავკასიურ ენათა მასალის შედარებამ ცხადყო ძირ-ფუძემდებლობის ამ უძველესი მოდელის სრული ფუნქციონალური და მასალობრივი იდენტურობა სამხრეთ და ჩრდილო-

კავკასიურ ენებში.

მ. ჩუხუასა და მ. ქურდიანის კვლევების შედეგად დადგინდა და აიხსნა სინქრონიულ ბგერათშესატყვისობათა დიაქრონიაში ასახვის (resp. პოვნიერების) ჰოლოგრამული პრინციპი.

კვლევა წარმოებდა პარალელურად განსხვავებული მიდგომებით – ერთი მხრივ, მოხდა ბგერათშესატყვისობათა რანჟირება მათი მტკიცებულებითი ძალის მიხედვით (მ. ქურდიანი), მეორე მხრივ, უკვე ერთი ენობრივი ოჯახის წევრებად ცნობილ ენათა ფონემატური სისტემების ჯგუფთაშორისი შედარებისას ორიენტაცია აღებული იქნა როგორც „არაიდენტურ“, ასევე „იდენტურ“ ბგერათშესატყვისობათა სრულ პარადიგმებზე (მ. ჩუხუა).

1998 წელს იან ბრაუნმა ქართველურ-ბასკური ენების ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით კვლევის ნახევარსაუკუნოვან შედეგებს თავი მოუყარა მონოგრაფიულად.⁹ მან განსაზღვრა ბასკურის ადგილი იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ბასკურ-ქართველურ ჯგუფში.

მ. ქურდიანმა მოგვცა იბერიულ-კავკასიურ ენებს (აფხაზურ-ადილურ, ბასკურ-ქართველურ და ნახურ-დაღესტნურ) შორის გამოვლენილი არაიდენტური ბგერათშესატყვისობების სისტემატიზაცია და ააგო მათი ვერიფიცირებადი პარადიგმები. ამით **დამტკიცდა ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიურ ენათა კუთვნილება ერთი ენობრივი ოჯახისადმი.**

კომპარატივისტული მეთოდით გაანალიზებული მასალა მხარს არ უჭერს იბერიულ-კავკასიურ ენათა ტრადიციულ დაყოფას გეოგრაფიული ნიშნით სამხრეთკავკასიურ (ქართველურ) და ჩრდილოკავკასიურ (აფხაზურ-ადილურ, ნახურ, დაღესტნურ) ენებად. გეოგრაფიულად ჩრდილო კავკასიაში გავრცელებული ენების ორი ჯგუფი არ არის უფრო ახლო ერთმანეთთან, ვიდრე თითოეული მათგანი სამხრეთ-კავკასიურ ენებთან. ამიტომ ამ ქვეჯგუფებიდან ორში დადასტურებული ბგერათშესატყვისობა საკმარისია რეკონსტრუქციისათვის.

მ. ქურდიანმა წარმოადგინა არაიდენტური ბგერათშესატყვისობები:

1. ლატერალთა რიგში (ს. დაღესტ. – ს. ქართვ.).
2. სიბილანტურ აფრიკანტთა რიგში (ს. ქართვ. – ს. დაღესტ.).
3. დენტალურ ხშულთა რიგში (ს. ქართვ. – ს. დაღესტ.).
4. ქართველური და აფხაზურ-ადილური ბგერათშესატყვისობები: ლატე-

⁹ Jan Brawn. Euscaro-caucasica: historical and comparative studies on Kartvelian and Basque. Warszawa. 1998, გვ. 149.

რალთა რიგში, სიბილანტურ აფრიკატთა რიგში, დენტალურ ხშულთა რიგში.

5. ქართველური და ბასკური ბგერათშესატყვისობები და სხვა...¹⁰

იბერიულ-კავკასიური კომპარატივისტიკის თეორიული პოსტულატები, მიღწევები თუ პრობლემები, დადგენილ კანონზომიერ და რეგულარულ ბგერათშესატყვისობათა ფორმულების საილუსტრაციო მასალა წარმოდგენილია მ. ჩუხუას კაპიტალურ მონოგრაფიაში,¹¹ სადაც „იბერიულ-ინქერიული“ უღრის „ქართველურ-ნახურს“. აისა ხალიდოვმა შეაჯამა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის პრობლემური საკითხები და აღნიშნა: „მიხეილ ქურდიანის კვლევა მკაცრი და ვერიფიცირებადი მეთოდებით ამტკიცებს ნათესაობის საკითხს რეგულარული და კანონზომიერი ბგერათშესატყვისობების საფუძველზე, იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის საკითხს სკეპტიციზმით ინდოევროპული ენების მკვლევრები უყურებენ... ისინი მკაცრ მოთხოვნებს უყენებენ კომპარატივისტიკაში სწორედ იბერიულ-კავკასიურ ენებს. თუ იმავე სიმკაცრით დაისმება საკითხი ინდოევროპული ენების მიმართაც, მაშინ ინდოევროპულ ენათა ნათესაობის ჰიპოტეტურობის ხარისხი კვლავ მაღალი რჩება. ცნობილია, რომ ინდოევროპულ ენათა ნათესაობა დაიყვანება პირველყოფილ თემურ წყობილებამდე (კონკრეტული ისტორიული მონაცემები ამ პერიოდისა არ არსებობს). იბერიულ-კავკასიურ ენათა მასალა გამოყენებულია სინქრონიული მეთოდით. იმავე ინდოევროპული ენების სინქრონული შედარება კი გვამძევს უფრო მნიშვნელოვან განსხვავებებს. ამასთან, ინდოევროპული ენების მკვლევრები არ მიიჩნევენ ამას სკეპტიციზმის მიზეზად ინდოევროპული ენების ნათესაობის საკითხში. „როგორი მაღალი მოთხოვნაც არ უნდა წაუყენონ იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებას ინდოევროპეისტიკმა, ღრმად ვარდარწმუნებული, რომ მიხეილ ქურდიანის ნაშრომი შეესაბამება ამ მკაცრ მოთხოვნებს არანაკლებ, ვიდრე ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ნაშრომი – მიძღვნილი ინდოევროპული ბგერათშესატყვისობებისადმი და ამ ენათა ნათესაობის საკითხისადმი“.¹² დავძენდი, გასათვალისწინებელია აგრეთვე, რომ ინდოევროპულ ენათა დივერგენცია მოხდა განფენილ სივრცეში და შედარებით მოკლე დროის მანძილზე, ხოლო იბერიულ-კავკასიურ ენათა დივერგენცია – გეოგრაფიულად შემჭიდროებულ არეალში და უფრო ხანგრძლივ დროში. ეს ყო-

¹⁰ მ. ქურდიანი. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძველები, გვ. 1040.

¹¹ მ. ჩუხუა. იბერიულ-ინქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა. თბ. 2008, გვ. 763.

¹² А. И. Халидов. Об установлении родства иберийско-кавказских языков (в поддержку концепции М. Э. Курдиани) (рецензия-отзыв) – კავკასიოლოგიური ძიებანი. №2. 2010.

ველივე გათვალისწინებული უნდა იქნას ენათა ნათესაობის სიღრმისეული კვლევისას.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ქართველთა ეთნოგენეზის საკითხთან დაკავშირებული, ჯერ კიდევ XX საუკუნეში დაწყებული კრიზისი, გამოწვეული კომპარატივისტიკის დისკრედიტაციით გრძელდება ახლაც. ნიჰილისტური დამოკიდებულება იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის ოპონენტებს ავიწყებს მეთოდოლოგიური სიმკაცრის დაცვის სავალდებულო მოთხოვნას. ქართველური ენები, ვთქვათ, ნოსტრატულ ენათა ოჯახის უეჭველ წევრად ცხადდებოდა სემიტურ-ქამიტურ, ინდო-ევროპულ, ურალურ, დრავიდულ და ალათაურ ენებთან ერთად (ილიჩ-სვიტიჩი)... მის შედარებით ლექსიკონში არაკორექტულად და არაპროფესიულადაა წარმოდგენილი მასალა. ასეთივე სურათია ლევიტან (სემიტურ-ქამიტური), თუ ანდრონოვთან (დრავიდული) ენების მონაცემებთან დაკავშირებით. ილიჩ-სვიტიჩის კვალს დაადგა ბომპარდიც.

XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე ასეთი ფანტასტიკური „თეორიების“ ლომის წილი სწორედ ენათა ოჯახებს შორის ნათესაობაზე მოდის. მაკრო-ოჯახების ანუ ფილუმების შიგნით ნათესაობის დადგენისათვის დაუშვეს მეთოდოლოგიური შეღავათები, რაც, ფაქტობრივად, თვით ნათესაობის დამტკიცებაზე უარის თქმას ნიშნავს.

ფილუმების იდეა პოპულარულია აშშ-ში, სტენფორდის უნივერსიტეტში (ჯ. გრინბერგი, ჯ. ბენგელსონი, მ. რულენი) ფილუმად არის წარმოდგენილი დენე-კავკასიური ენობრივი ერთობა, რომელიც ჩრდილო კავკასიის ენებს ჩრდილო ამერიკის ნა-დენე ენებთან მონათესავედ განიხილავს.

დინ უორთმა და კ. ულენბეკმა წამოაყენეს ახალი ჰიპოთეზა, როცა ბასკური და პალეოციმბირული დაუკავშირეს ერთმანეთს (ჩუქჩურ-ბასკური ზმნის მსგავსება). იმავე გზას ადგა ე. ლევი. ყველაზე შორს კი ს. სტაროსტინი „წავიდა“, რომელმაც ჯერ ჩრდილოკავკასიური და ენისეური ენების ნათესაობა „დაამტკიცა“, შემდეგ კი ისინი სინო-ტიბეტურ ენათა ოჯახებთან ერთად ერთ ფილუმში გააერთიანა. არც ერთი ენობრივი ფილუმის არსებობა დღეს დამტკიცებული არ არის. არც ერთი მკვლევარი უშუალოდ არ ფლობს არც ერთ ქართველურ ან მთის კავკასიურ ენას. არც ერთი მათგანი არ იმოწმებს ქართული კავკასიოლოგიური სკოლის თვით კორიფეების მიერ დადგენილ შესატყვისობებსა და ეტიმოლოგიებს, არც კი უთითებს, როგორც არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურას.

ცხადი ზდება, რომ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის საკითხის

შესახებ გამოსული ორი ფუნდამენტური ნაშრომის (მ. ჩუხუა, მ. ქურდიანი) შემდეგაც კი გრძელდება კომპარატივისტიკის დისკრედიტაცია ინერციით თუ შეგნებულად. ნათელია, რომ ქართველთა ეთნოგენეზის საკითხს ე. წ. Dark ages შავ ბედად გასდევს არა მარტო უცხოელ, არამედ თვით ქართველ მეცნიერთა თუ კვაზიმეცნიერთა „ნაშრომებში“. მიზეზი უფრო მეტად სუბიექტური უნდა იყოს, ვიდრე ობიექტური. „დაუშვებელია“ მათთვის ქართველი იყოს აფხაზის, ჩერქეზის, ხუნძის, ჩეჩენის და ა.შ. ნათესავი თვით კომპარატივისტული კვლევის დადებითი შედეგების მიუხედავადაც კი. „დასაშვებია“ იყოს ნათესავი თუნდაც ჩუქჩების, ინდო-ევროპელის და ა. შ. სამწუხაროა, რომ ქართველებს ზოგი მკვლევრისთვის ახლო მონათესავე ენობრივ-ეთნიკური ჯგუფი არა ჰყავს. სამწუხაროა, რომ ზოგიერთი ასეთი მკვლევრისათვის იბერიულ-კავკასიური საენათმეცნიერო მიღწევები მაგ., რ. თოფჩიშვილისთვის ისტორიის სხვა სამრეკლოდან რეკავს ზარს, „მასთან ისე, რომ მეტწილად ცხადი არ არის, რასაც რეკავს და რისთვისაც რეკავს“ (არნ. ჩიქობავა). მეცნიერი ლინგვისტები ასეთ შემთხვევაში კომპარატივისტულ სიბრძნევს მოუცავთ, ხოლო არალინგვისტი მეცნიერები, რომლებიც ეთნოგენეზის საკითხის კვლევას ენათმეცნიერების გარეთ ეწევიან, მეთოდოლოგიურ ჩიხში შეუყვანია მეთოდის დისკრედიტაციას და მათი ნააზრევი ხშირად კრიტიკას არ ექვემდებარება, რომ აღარაფერი ვთქვათ, ტერმინოლოგიურ აღრევასა თუ უცოდინარობაზე.

მიმაჩნია, რომ აუცილებლად უნდა განხორციელდეს ქართული კავკასიოლოგიური სკოლის მიღწევების ინტერნაციონალიზაცია თარგმანებით, რათა იგი ხელმისაწვდომი იყოს იმათთვის, ვისთვისაც კავკასიონის ქედი არა ბუნებრივ, არამედ ხელოვნურ დაბრკოლებას წარმოადგენს და ვისთვისაც ქართველური მასალის ჩრდილო-კავკასიურ მასალასთან შეპირისპირება მიუწვდომელიცაა და არასასურველიც, რადგან მათთვის შედეგი კვლევის დასაწყისშივე განსაზღვრული.

მიმაჩნია, რომ ქართველთა ეთნოგენეზის საკითხი წყდება და უკვე გადაწყვეტილია ლინგვისტიკის წიაღში. მატერიალური კულტურის შესწავლა ამ თვალსაზრისით დამხმარე საკვლევი მასალაა.

ხოლო მათთვის, ვისთვისაც ეს ჯერ კიდევ არ არის სარწმუნო, კავკასიოლოგია¹³ საერთაშორისო ფორუმს გამართავს და პოლემიკაში გამოიწვევს ოპონენტებს.

¹³ არნ. ჩიქობავა. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი. თბ. 1979, გვ. 3.

Tsira Baramidze

**IVANE JAVAKHISHVILI ON THE ETHNOGENESIS OF GEORGIANS
AND LINGUISTIC CAUCASIOLOGY**

Summary

Ivane Javakhishvili initiated the study of Georgian-Kartvelian languages in relation with highland Caucasian languages. He considered that research in that direction and the comprehensive study of the data of Caucasian languages would become a breakthrough for those languages and would enable scholarship to solve quite significant problems. The problem in question was associated with the genesis of the Georgian language and of the Georgian people. In order to solve the problem, Javakhishvili regarded it essential to study the original nature of the Georgian and highland Caucasian languages.

In his seminal study (“The Original Nature and Relation of the Georgian and Caucasian Languages.” Tbilisi, 1937), he stated that those languages were genetically related. He wrote: „As far as it has been established that the so-called Caucasian languages have been spoken by the tribes, related to our ancestors, every educated Georgian should know about the languages and history of these tribes in the same way as their own language and history.” He was sure that the questions of the ethnogenesis could be solved by means of the profound examination of linguistic data. Therefore, he called future scholars should not be afraid of difficulties and should study the issue essentially.

Following Javakhishvili’s heritage, the Georgian school of Caucasian Studies thoroughly studied key issues of Ibero-Caucasian linguistics in the 20th c. In the early 20th c. Georgian scholars carried out significant research by means of applying scientific methods and solved the problem of the ethnogenesis of Georgians (M. Chukhua, M. Kurdiani). In spite of this, the crisis, that started in the 20th c., caused by the defamation of comparative studies, is still in effect even after the two fundamental studies were published. The above mentioned discreditation was not due to the drawbacks of comparative studies. The comparativist method is universal in connection to any

language family. The purposeful defamation of comparative studies yielded in the integration of different language families into phylums (Noetic, Nostratic, Boretic, Dene-Caucasian, etc). Based on the said approach, South and North Caucasian languages were distributed to different genealogic trees. The assumption, that the method was not trustworthy, caused the emergence of new hypotheses (allogenic theory) and, later, those investigations were declared objective truths and were referred to as undisputable theories.

The paper addresses the “Dark Ages,” having existed in comparative studies, its periods and the factors, having caused the creation of quasi-scientific opuses. It is an attempt to solve the problem in point.